

that nepotism, turning the power in the state into the ownership of several oligarchical clans, became a standard of employment with governmental services in our state.

It has been emphasized that fighting corruption must have a consistent and systematic nature and be one of the functions of the government and civil society. For this purpose, the power proper must be reformatted through downsizing the administrative staff, especially having parallel functions; increasing requirements to public sector employees, elected in a legitimate way through transparent elections, who must observe the code of honor of a public officer and bear real responsibility for offences and crimes when in service; rise the level of the political and legal culture of the population, assist in integrating efforts of the state and public in overcoming corruption in all spheres of the social life.

Key words: corruption, destructiveness of power, legal cynicism, legal nihilism, conformism, nepotism.



УДК 328.185:343.353

В. О. Пелішенко, аспірант

КРИМІНОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Розглядаються сучасні кримінологічні теорії політичної злочинності в контексті визначення найбільш адекватних теоретико-методологічних засад вивчення цього явища у політичній науці. Акцент робиться на евристичному потенціалі так званої комплексної теорії злочинності у політичній сфері, сформованій на засадах між-дисциплінарного підходу.

Ключові слова: політична злочинність; кримінологічні теорії; концепція «біло-комірцевої» злочинності; психологічні концепції політичної злочинності; економічні концепції політичної злочинності; радикальна кримінологія.

Актуальність проблеми. Рівень корупції в Україні є надзвичайно високим, вона заважає впровадженню економічних реформ, негативно впливає на політичну, правову та соціальну діяльність громадян, на міжнародні відносини. У конвенції Організації Об'єднаних Націй зазначається, що під загрозою корупції знаходяться такі сфери суспільного життя: демократичні інститути та цінності, безпека та стабільність суспільства, правопорядок, справедливість та моральні цінності.

Отже, проблема політичної злочинності (провідною формою якої є корупція) в сучасних реаліях є надзвичайно актуальною та займає значну частку у предметному полі сучасної політичної науки.

Аналіз основних джерел і публікацій. Питання політичної злочинності детально розробляють представники західних науково-методологічних шкіл (від чиказької (Г. Беккер) до німецької (Г. Гесс та С. Шерер)). Проявами політичної злочинності у сучасному соціумі займаються російські дослідники Ю. Антонян, В. Бурлаков, П. Кабанов, В. Кудрявцев, В. Лунєєв та українські вчені В. Дрьомін, А. Закалюк, Н. Зелінська, С. Нежурбіда, В. Ша-кун. У своїх наукових доробках закордонні та вітчизняні вчені розширили та поглибили проблемне поле цього соціально-політичного феномену — поряд з аналізом різних аспектів політичної злочинності вони розглядають окремі її види (форми) — політичну корупцію, лобізм, зловживання владою; розробляють шляхи протидії та подолання злочинів у політичній сфері. Таким чином досягнуті певні успіхи у дослідженні політичної злочинності.

Але розробка та реалізація ефективної стратегії боротьби з будь-яким видом політичної злочинності неможливі без осмислення цієї проблеми на теоретико-методологічному рівні.

Мета статті — розглянути сучасні кримінологічні теорії політичної злочинності в контексті визначення найбільш адекватних теоретико-методологічних засад вивчення цього явища у політичній науці.

Виклад основного матеріалу. Дослідження аспектів політичної злочинності у західній кримінології набуло особливої актуальності наприкінці 60-х початку 70-х рр. ХХ ст.

У цей час відбувається переосмислення злочинності та влади, у науковий обіг вводиться поняття «злочини можновладців», набуває поширення думка, що «дійсні» злочини чиняться в інших місцях і чинять їх корпорації й держави, а злочини на вулицях — це містифікація» [1, с. 60].

Серед проявів політичної злочинності насамперед дослідники називають корупційну, економічну, організовану, терористичну злочинність.

Сучасна теоретична кримінологія базується на західних концепціях злочинності кримінологів соціологічного напрямку Е. Сазерленда, Ф. Танненбаума, Г. Гентінга. Значну роль у дослідженні проблеми політичної злочинності мають функціональна теорія злочинності Е. Дюркгейма, аналіз конфліктологічних причин злочинності Т. Селліна, системна методологія соціально-правових досліджень Н. Лумана.

Аналіз сучасних публікацій із цієї проблематики свідчить, що найчастіше сукупність кримінологічних концепцій політичної злочинності пропонується об'єднувати у чотири групи: теоретичні конструкції «білокомірце-

вої» злочинності; економічні, психологічні теоретичні конструкції та концепції радикальної кримінології.

Найбільш популярною концепцією в сучасному науковому співтоваристві є теорія «білокомірцевої» злочинності, яку у 1939 р. презентував Е. Сазерленд. Спочатку до «білокомірцевої» злочинності Е. Сазерленд відносив респектабельну злочинність ділової та владної еліти, згодом це поняття поширилося на всю протиправну діяльність бізнесменів та можновладців. Типовою «білокомірцевою» злочинністю є корупція, лобізм, клептократія, отримання хабарів, фінансові махінації, кримінальні фінансові оборудки, надання вигідних контрактів за винагороду. Головними рисами «білокомірцевої» злочинності, на думку Е. Сазерленда, є розхитування морально-правових засад суспільства, формування у масовій свідомості думки про безкарність можновладців, сприяння втрати авторитету владних кіл. Видатний американський вчений визначав злочини білих комірців як протиправні діяння, які скоюють поважні особи, що займають високе соціальне становище при виконанні службових обов'язків, стверджував, що фінансові збитки, які вони завдають, є більшими, ніж збитки, які завдають всі інші види злочинності. Але ці фінансові втрати не наскільки серйозні, як та шкода, яку вони завдають соціальним відносинам. Злочинність білих комірців пов'язана з обманом довіри, тому призводить до появи недовіри, а це знижує моральні цінності у суспільстві та сприяє соціальній деградації [2, с. 54].

Продовжуючи дослідження поняття «білокомірцевої» злочинності, Д. Фрідрікс визначає «білокомірцеву» злочинність як залучення представників держави та політичних партій у незаконну діяльність для досягнення своєї вигоди. Подібних поглядів дотримуються й інші дослідники «білокомірцевої»/політичної злочинності: Дж. Коулман, Д. Саймон, М. Ерман, Ф. Хаган [3].

Кримінологи соціологічного напрямку М. Готтфредсон та Т. Герші критично сприймають проблему «білокомірцевої злочинності» або представників привілейованого класу, які наділені економічною владою. Вони вважають, що в кримінології існує необхідність застосування загальної теорії злочину до «білокомірцевих» правопорушень. М. Готтфредсон та Т. Герші наполягають на помилковості цього методологічного підходу, який дозволяє встановити формальну модель злочину. Помилковою тенденцією вони називають економічні та соціологічні теорії «білокомірцевої» злочинності, які непридатні для пояснення звичайних правопорушень, а також психологічні, які під впливом типологічного підходу поділяють злочинців на однорідні групи за ознакою вчинених протиправних дій. Кримінологи зазначають, що

теорія «білокомірцевої» злочинності кидає виклик теоріям, які встановлюють взаємозв'язок між рівнем злочинності та безробіттям, а теорії, які досліджують проблему зайнятості, не можуть пояснити «білокомірцеву» злочинність, як і не спроможні виділити окремих тип злочинців — посадових осіб, які порушують закон.

Аргументація кримінологів проти цієї теорії представляється у трьох аспектах:

1) ця теорія не спирається на достовірні факти;

2) причина або низка причин мають різні прояви, можливо, саме активна особистість досягне успіху або скоїть злочин, а імпульсивна людина може розкрадати кошти фірми;

3) не всі посадовці мають владу, прибуток та престиж, які притаманні «сильним світу цього». Фактично більшість з них наділена невеликою владою, незначними прибутками та помірним престижем. Але така помилкова думка призводить до сподівань, що кореляти «білокомірцевих» злочинів будуть протилежними корелятам пересічних злодіянь [4, с. 221].

Серед засновників економічної школи в кримінології дослідники називають Ф. Енгельса та голландського кримінолога А. Бонгера, які підкреслювали вплив соціальних та економічних умов на кримінальну поведінку та вважали злочинність результатом капіталістичного способу виробництва. За переконанням А. Бонгера, рівні всіх видів злочинності (насильницької, економічної, статевої, політичної) в капіталістичних суспільствах вищі, ніж в інших суспільствах, тому що це є результатом того, що:

1) капіталістичний спосіб виробництва характеризується нестриманою конкуренцією та економічною деривацією;

2) конкуренція та деривація створюють егоїстичний моральний клімат, призводить до деморалізації (втрати моральних почуттів до інших людей);

3) егоїстичні та деморалізовані особи вмотивовані до злочинної поведінки [5].

У 70-х рр. ХХ ст. дослідники Г. Таллок та Є. Крюгер запропонували теорію політичної ренти, суть якої полягає у намаганні агентів економіки мати виключні права на суспільні ресурси, використовуючи при цьому примусову силу держави. Беручи участь в управлінні державою, чиновники приймають рішення, які забезпечують їм протиправне отримання економічних дивідендів. Політична рента тісно пов'язана з обмеженням конкуренції у сфері бізнесу, тому конкуренція з економічної сфери переноситься у політичну площину у вигляді корупції, лобізму, клептократії, підкупу, хабарництва. Дж. Б'юкенен виділяє три групи витрат, пов'язаних із пошуком ренти:

- 1) розходи потенційних монополістів;
- 2) зусилля бюрократів, які намагаються перетворити витрати потенційних монополістів у свої доходи;
- 3) викривлення, які виникають через існуючу монополію або діяльність держави, спрямованої на пошук політичної ренти.

Друга половина ХХ ст. та початок ХХІ пов'язані з «ренесансом» економічного підходу в західній та вітчизняній кримінології. «Перезавантаження» економічного підходу почалося з представників чиказької економічної школи Г. Беккера, М. Фрідмана.

Сутність неоекономічного бачення причин злочинності сформулював Г. Беккер: «сутність економічного підходу до злочинності надзвичайно проста, вона полягає в тому, що люди вирішують, скоювати їм злочин чи ні, порівнюючи очікувані вигоди та втрати від злочину» [6]. Далі Г. Беккер зазначає, що «оцінка вигоди від злочину доволі проста. В основному це вкрадені або злочинно розтрачені гроші» [6]. Але незважаючи на таку нову інтерпретацію політичної злочинності, представники цієї групи теорій не змогли дати однозначної відповіді щодо природи злочинів у політичній сфері, які не мають позитивного фінансового балансу щодо витрат (наприклад, політичний тероризм).

Мотиваційний (психологічний) підхід підкреслює, що політична злочинність являє собою сукупність злочинів, які були скоєні за політичними мотивами. Наприклад, згідно з думкою В. Лунєєва, політична злочинність породжена політичними мотивами, тому політична злочинність представляє собою суспільно небезпечну боротьбу правлячих або опозиційних політичних еліт за владу або за її утримання [7, с. 90]. Н. Зелінська зауважує, що мотивація не може розглядатися як єдиний критерій, згідно з яким порушення може бути зарахованим до політичних злочинів. Дослідниця пропонує три альтернативні критерії:

- 1) політичний контекст (злочин відбувається в руслі державної політики або політики будь-якої організації чи групи);
- 2) політична мотивація індивідуальної чи групової поведінки;
- 3) політична значущість корисливих і насильницьких злочинів з аполітичних мотивацій зумовлена соціальним статусом особи, що вчинила злочин [1, с. 63].

Представники радикальної кримінології у своїх концепціях намагаються розкрити зв'язок між злочинністю та соціальною структурою суспільства. Радикальні кримінологічні концепції розглядають політичну злочинність як результат конфлікту, а економічні злочини вважають частиною загальної системи стратифікації. Вони наполягають на існуванні стратифікаційного

паттерну злочинності, коли стратифікація суспільства продукує злочинність нижчих класів.

Представники радикальної кримінології та представники критичної кримінології або нової кримінології Дж. Янг, М. Лінч, А. Тейлор, П. Уолтон головним криміногенним фактором суспільства називають нерівність можливостей, яка є наслідком класової, етнічної та статевої нерівності. В умовах нерівних можливостей, вибір належить суспільству, а не індивіду, тому відносини індивіда та суспільства можуть прийняти радикальний характер, наслідком якого стане скоєння злочину.

Так, С. Шафер, один із представників критичного напрямку, вважає, що правовідносини між державою та членами суспільства у сфері кримінального права є політичними відносинами, тому що держава виступає тут у ролі суб'єкта політичної влади, яка визначає, що дозволено, а що заборонено в цьому суспільстві. Тому будь-який правопорушник може бути названий політичним злочинцем, бо кримінальне право має політичну природу [4].

Аналізуючи основні кримінологічні підходи до визначення політичної злочинності, як західні, так і вітчизняні науковці є прибічниками твердження, що адекватні теоретико-методологічні засади дослідження цього соціально-політичного явища ще не сформовані.

Наприклад, представники постмодерністського напрямку у кримінології (Ж.-Ф. Ліотар, М. Фуко, З. Бауман) пропонують розглядати «злочинність» як соціально сконструйовану категорію. На думку М. Фуко, влада продукує визначену реальність, здійснюючи загальний контроль, вона, по-перше, виконує стратегічне управління масами індивідів (соціальна фізика); по-друге, споглядає за ними (соціальна оптика); по-третє, здійснює процедури з ізоляції або перегруповання загрозливих соціальних елементів (соціальна механіка); по-четверте, займається терапією соціальних недугів через покарання (соціальна фізика) [8, с. 244].

Постмодерністи заявляють про формування нової дисциплінарної формації з дисциплінарною владою, яка нагадує тюрму. Тому в сучасних індустріальних країнах зло згруповується біля таких відмінностей: економічних (клас, власність), політичних (влада, корупція), морально-етичних, прав людини, соціального статусу, психологічного стану, самореалізації та ін. [9, с. 8].

Щодо представників вітчизняного політологічного співтовариства, то відповідно до змісту їх публікацій, вони, навпаки, вбачають перспективи дослідження цього феномену не у переоцінці уже існуючих концептуальних засад, а у розробці нових теоретико-методологічних підходів. При цьому

одні науковці вважають, що це повинні бути зовсім нові підходи, інші — комплексне поєднання вже існуючих.

Так, Т. Шипунова вважає, що повну картину об'єкта дослідження можна отримати шляхом залучення всіх видів пояснення, тому вона пропонує при поясненні поняття «злочинність» дотримуватися трьох нових підходів: статистичного, процесуального та причинного (останній визначається та формується двома першими). Науковець стверджує, що злочинність — це статистична сукупність масових видів злочинності, яка характеризується визначеним станом, рівнем та динамікою. Разом з тим вона зазначає, що дослідження злочинності повинні базуватися не тільки на кримінально-правовій статистиці, яка може суттєво перекохувати картину злочинності, тому на допомогу їй приходить процесуальний підхід, який нівелює недоліки статистичного підходу. Процесуальний підхід останнім часом набув значного поширення у кримінологічній парадигмі та є евристичним потенціалом у характеристиці політичної злочинності. Наприклад, у статті «Підходи до пояснення злочинності: протистояння або взаємодія» Т. Шипунова пропонує три моменти для пояснення значення процесуального підходу. Згідно з першою точкою зору злочинність у суспільстві виконує певну роль: забезпечує подальше існування кримінально-правової системи, а також дозволяє існувати індустрії, яка випускає засоби безпеки, створює можливість існувати всім особам, які беруть участь у боротьбі з цим явищем [10, с. 92]. Друга точка зору полягає в тому, що поряд з існуванням у суспільстві багатьох субкультур не існує консенсусу про кримінальну поведінку, а суспільні науки тільки розробляють межі кримінальної діяльності. Разом з тим криміналізація суспільства проявляється у тенденції стигматизації таких дій вищих щаблів суспільства, як злочини у підприємницькій діяльності, злочини у фінансовій сфері, корупція та ін. Третя точка зору на процесуальний підхід з проблемами визначення поняття злочинності базується на дослідженнях німецьких кримінологів Г. Гесса та С. Шерера. Узагальнені уявлення кримінологів про злочинність говорять про те, що хоча злочинність і є сукупністю окремих злочинів, але «соціальні та мовні конструкції», які складаються у різних дискурсах, суттєво розмивають обсяг та зміст цієї сукупності, що обумовлено різним розумінням значення вчинків, а також привнесеними кон'юнктурними моментами, які виникають у ході нормальної життєдіяльності людей [10, с. 93].

У 1998 р. шляхом узагальнення політологічних та кримінологічних досліджень західних та пострадянських кримінологів та політологів інший фахівець з пострадянського простору — П. Кабанов запропонував єдину концепцію політичної злочинності. Метою створення єдиної концепції по-

літичної злочинності було об'єднання та систематизація різних науково-методологічних підходів до політичної злочинності. Єдина концепція політичної злочинності П. Кабанова визначає головні напрями дослідження політичної злочинності в цілому, а також таких видів її прояву, як політичний бандитизм, політичний рекет, політичний вандалізм, політична корупція та зловживання владою [11].

Разом з цим П. Кабанов у рамках своєї комплексної концепції політичної злочинності пропонує об'єднати різні відомі підходи щодо дослідження цього феномену у єдиний науковий напрям — політичну кримінологію, що дозволяє систематизувати прояви злочинності у сфері політики, а також окреслити та всебічно проаналізувати її окремі види: тоталітарну злочинність, політичний тероризм, міжнародну політичну злочинність, бунтівську злочинність, політичний бандитизм, політичний рекет, політичний вандалізм, політичну корупцію, зловживання владою, спрямоване на досягнення політичних цілей [11].

Висновки. Початок ХХІ ст. ознаменувався підвищенням інтересом до політичної злочинності, інтенсифікацією міждисциплінарного дослідження цієї проблеми. Із 90-х рр. ХХ ст. на межі різних дисциплін у вітчизняній кримінології формується новий самостійний напрям — політична кримінологія. Новий напрям у кримінології дозволяє всебічно розширити пошукове поле, інтегрувати накопичені знання про політичну злочинність, залучити дані політологічних, соціологічних, юридичних наук для переосмислення феномену політичної злочинності, дослідити сутність політичної злочинності на новому науковому рівні. Політична кримінологія дозволить переглянути саму методологію аналізу політичної злочинності, дозволить сформулювати нову парадигму. Формування нової парадигми має міждисциплінарне значення, адже політологічна парадигма політичної злочинності тісно пов'язана з нормативістською парадигмою, без залучення якої неможливо визначити межі політичної злочинності. Політологічна парадигма не може обійтись без кримінологічного поняття політичної злочинності, яке є центральним в аналізі цього явища. Така міжпредметна інтеграція вплине на розв'язання цілої низки невирішених практичних та теоретичних проблем стосовно політичної злочинності (насамперед, зростання рівня корупції у сучасному суспільстві).

ЛІТЕРАТУРА

1. Зелінська Н. Політична злочинність і політична кримінологія: концептуальні підходи / Н. Зелінська // Право України. – 2009. – № 7. – С. 58–64.

2. Сахиева Р. А. Законность и правопорядок: к новой парадигме / Р. А. Сахиева, Н. С. Фатхуллин // Социс. – 1998. – № 11. – С. 52–57.
3. Сморгунова А. Л. Политическая преступность: критическая криминология и междисциплинарный подход [Электронный ресурс] / А. Л. Сморгунова. – Режим доступа : <http://www.politex.info/cortert/viev/201/30/>.
4. Готтфредсон М. Загальна теорія злочину / М. Готтфредсон, Т. Герші. – Х. : Акта, 2000. – 323 с.
5. Нежурбида С. Теории социальной реакции как теории причин преступности: анализ исходных положений [Электронный ресурс] / С. Нежурбида. – Режим доступа: www.criminaldep.chnu.edu.ua/professos/publik/statti/serhij_nezhurbida/58_2013.Nezhurbida_in_law_and_life.
6. Беккер Г. Экономическая теория преступности [Электронный ресурс] / Г. Беккер. – Режим доступа: <http://corruption.rush.ru/magazine/1/n1-06.html>.
7. Зорин А. В. Криминология политической преступности как частная криминологическая теория / А. В. Зорин // Криминолог. журн. – 2012. – № 4 (19). – С. 88–94.
8. Бачинин В. А. Основы социологии права и преступности / В. А. Бачинин. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2001. – 308 с.
9. Гишинский Я. И. Современные тенденции мировой криминологии / Я. И. Гишинский // Криминолог. журн. – 2012. – № 3. – С. 5–14.
10. Шипунова Т. В. Подходы к объяснению преступности: противостояние или взаимодействие / Т. В. Шипунова // Социс. – 2006. – № 1. – С. 89–98.
11. Кабанов П. А. Российская политическая криминология как отрасль криминологической науки [Электронный ресурс] / П. А. Кабанов. – Режим доступа: www.unn.ru/pades/vestniki-journals/99990195_West_pravo_2%287%29/V.

КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕОРИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

Пелишенко В. А.

Рассматриваются современные криминологические теории политической преступности в контексте определения наиболее адекватных теоретико-методологических принципов изучения этого явления в политической науке. Акцент делается на эвристическом потенциале так называемой «комплексной теории преступности» в политической сфере, сформированной на основе положений междисциплинарного подхода.

Ключевые слова: *политическая преступность; криминологические теории; концепция преступности «белых воротничков»; психологические концепции политической преступности; экономические концепции политической преступности; радикальная криминология.*

CRIMINOLOGICAL THEORIES OF POLITICAL CRIMINALITY

Pelishenko V. A.

Modern criminological theories of political criminality are considered in a context of determination of the most adequate theoretical and methodological principles of studying of this phenomenon in a political science.

Positions of one of the most popular theory in modern political community of political criminality «white collars» are analyzed. Typical criminality of «white collars» is corruption, lobbyism, reception of bribes, financial frauds, criminal financial swindles, granting of profitable contracts for compensation. The main lines of this kind of criminality are of shaking morally-legal principles of society, forming in mass consciousness of thought on impunity of grandees, assistance of loss of authority of imperious circles.

The basic postulates criminological theories interpreting political criminality from a position of the economic approach are considered. Their basic maintenance – in capitalist societies political criminality above, than in other societies. It is result of three processes:

1) the capitalist method of production is characterized by a rigid competition and an economic derivation;

2) the competition and a derivation create egoistical moral atmosphere which leads to demoralization (losses of moral feelings to other people);

3) the egoistical and demoralized persons мотивированы to criminal behaviour.

Features of interpretation of political crimes from a position psychological criminological theory are allocated. The political criminality is considered as set of crimes which were perfect on political grounds. Political grounds are offered to be specified through three moments:

1) political context (the crime occurs within the limits of a state policy or a policy of any organization or group);

2) a political motivation of individual or group behaviour;

3) the political importance mercenary and violent crimes from nonpolitical motivations caused by the social status of the person which has committed a crime.

Specificity of studying of political crimes is proved by representatives of the radical criminology, aspiring concepts to find communication between criminality and social structure of a society. Radical criminologists consider political criminality as result of the conflict between political structures of a society and other social formations.

The accent becomes on heuristic potential so-called «the complex theory of criminality» in the political sphere generated on the basis of positions of the interdisciplinary approach.

Key words: *political criminality; criminological theories; the criminality concept of «white collars»; psychological concepts of political criminality; economic concepts of political criminality; radical criminology.*

